

Al-Akdarii E Pulaar

**kudol:
Al-hajji Muhammed Siree JALLO**

* Eggi nde yuɓɓini nde e ndii mbaadi ko:
Dr. Abdou BA, janninoowo Pulaar to Jaabi-
haadtirde (UV) Caire, e Al-ajhar
E-mail: mburebah@yahoo.com

En fod'dorii innde joom moyyere huubunde juulbe e heeferbe ka aduna, joom yurmeende heeraniinde gond'inbe be to laakara. Yo Alla juulu e koohoowo men Muhammadu e beyngoore makko nden, e won'diibe makko ben, yo o hisinbe. Yettoore wonanii Alla jeydo winndere nde (aduna e laakara) juulde e kisiyee yo won e koohoojo men on: Muhammadu timmoode annabaabe, almamiijo nulaabe.

Ko adii wad'daade kala kellifaado ¹, ko sellin'gol iimaanu makko on ², refti heen, o annda kon ko sellinta farillaaji tod'diidi-mo, wano nyaawoore juulde e laabal, e koorka, no wad'dii e makko nde o reenata keeri sariya Alla on, o daroo do yamiroore Alla, o acca ko Alla hadi mo.

¹) woni kellifaado ko hellifaado duubi e jogiido hakkille hara ko juuldo.

²) ko woni iimaanu, ko fellutugol: Alla no woodi, e Muhammadu ko nulaado Alla, kala ko wuuri maayay, na woodi nyalaande darngal, malaykaaji e defte Alla de fof ko goonga.

o tuuba e joomiraado mbo senayee woodani, ado o tikkanta mo ¹.

Sardiiji tuububuye: ko nimsugol huunde ko faaturnoo mo (ko o bonni ko yawti), e anniyaade o ruttotaako e bakkaati (junuubu) kon ko heddi e ngurndam makko, e selugol yeddude maa goopi, e oon saa'a si mbo wun'dunoo e goopi dagantaa-ko mo ka o neebinta tuubuubuye, o wi'ataa ko haa Alla feewna mo, sabu wi'ugol dum no tawaa e maandeeji malkiseede e ajjiteede maa seleede, e monteede gite bernde, na wad'dii e makko reenu-
gol demngal makko e faasikaaku ², e haalaaji bon-
di, e woondugol seedigal (ceergal) ³, e gofogol
juuldo, e hoynugol mo e yennugol mo) e hulbin'-
gol mo hara hinaa e goonga dagiido e sariya.

¹) ko woni tikkere Alla, ko furgugol maa lettugol mo.

²) Faasikaaku ko pankare maa huuwde ko haawnii e bone.

³) Dum woni woondugol kala ko dagotaako e laawol sariya.

Na wadɗii e makko reenugol gite makko e ndaarugol ko harmi.

Dagantaako mo nde o laarata juulɗo daarde lorlayde mo, si wonaa tawa ko faasikeejo¹, tayagol mo no wadɗii, hino wadɗii e makko reenugol denndaangal tere makko, ko o mari kutu mum (no o waawiri) o yidira fii Alla, o anyira kadi fii Alla, o yarlanoo mo (welanee sabu Alla) o tikkira fii Alla, o yamira ko moyyi, o hada ko aayii, o harmina e makko fenaande, e nyoore e badɗi e mawnintinaare, e haaweede taare, e yiingo e nani-naade², e ganygu, e wuddeedi, e yiide bural³ dow godɗo, e nyoore gite, e nyoore toni maa koolagol godɗo, sabu konngo toowɗo o: "*waylun li kulli humajatin lumajatin*"⁴, e fijindaaru ko harmi,

¹) Faasike woni juulɗo bonnoowo.

²) Duum woni d'abbude innde

³) Duum woni yi'ugol ina buraa jawdi maa iwdi, e ko wa'i noon.

⁴) ko Aarabewol: simoore Al-Humajati, aaye I.

e jalgol godfo, e jinugol, e ndaarugol suddiido janano e weltoragol yeewtudugol e makko, e nyaamugol jawle yimbe hara naa e weleede joomum, e nyaamugol fii tefoore maa sabu diina (duum ko wano immin'gol nurotoobe fii Alla be henndoo be nyaama), e leeltin'de juulde fewndo waktu mayre.

Teekugol (yahdugol) e faasiki dagantaako mo, wonaa joododugol e makko, si wonaa e lorra maa ella mawfo, wolla tawa alaa no taaroree.

Wota o dabbu weltin'gol tagaabe e tikkin'de tagudo¹. Alla seniido o daali: Ko Alla e nelaado makko o buri haan'dude yo yimbe ben weltin mo si tawii ko gomdinbe.

Oon mo kisal woni e mum, maaki: dewal alanaa tagaado dow yeddugol maa woopugol tagudo on.

¹) hita a hoowu huunde ngam weltin'de godfo hara hidfa anndi waddete e Alla.

Dagantaako mo nde o huuwata kuugal sinaa o annda tawo nyaawoore Alla e ndeen huunde, yo o lanndo anndube ben, o nyemtina been jokkuba sunna nulaado Muhammadu yo Alla juulu e makko o hisna mo, been tinndinoobe laawol de-wal Alla hadoobe jokkugol laawol seytaane. O yidantaa hoore makko kon ko welata ben sisiraa-be perdube (waasbe), been waasbe nguurndam mabbe hara wonaa e doftagol Alla toodo o, ee nimsugol woodaniibe, gondi (gulaali) mabbe njuutat nyande darngal.

Eden toroo Alla mo senaande woodani, yo o hawrin'din-en e jokkude sunna annabiijo men, e tefanoowo en e koohoojo men Muhammadu, yo Alla on juulu e makko o hisna mo.

Keerol fii laabal

Laabal ko gebe (pecce) d'idi: laabal tayre; e laabal sobe. Kala gootel e d'iin d'idi sillirtaa si wonaa e ndiyam laabdam labbinoojam, daam woni dam alaa ko wayli noonee (mbaadi) majjam wolla dakamme majjam maa uurngol majjam, ko buri heewde ko seerti (jiyaaka) e majjam, wano nebbam ledde, e nebbam ko fayi, wano nebbam na'i, e buso, e jaanye dammi, e saabunnde e tuundi, e ko nanndi e d'ii. Ella alaa e leydi e loope e leydi lamdam, e niri-noro, e ko nanndi e d'ii.

Keerol

Si sobe tobpii (toddaama) ko yo nokku on loote, si jilpii ¹, ko concii d'ii fof majji lootetee.

⁽¹⁾ Si nokku sobe o anndaaka.

Mo sikkitii sobe hebii-mo ko yo o wicco, wano mo yalticoofe (bawle) o sikki de simtii e makko. Si huunde hebii mo o sikkitii sobe mum, oon tuma o wiccataa ndiyam. Mo annditi (siwtori) sobe e ndeer juulde, ko yo o tayu juulde nde, si wonaa tawa o huli yaltugol waktu on, oon mo yejjiti juuldi e sobe, o annditi caggal silminaandu, o fillitto juulde nde e waktu mum.

Keerol farillaji salligi

Farillaaji salligi¹, ko jeediidi: 1- ko anniyaade, 2- e sulmagol, 3- e lootde juude haa ka cobbuli (sogonnaaje), 4- e mashude (moomde) hoore nde, 5- e lootugo koyde de haa ka kolbule, 6- e yirgude ko satti, 7- e hittin'de e saa'a jokkondirdo.

(1) salligi woni nanngude.

Sunnaaji salligi ko: 1- soodagol haa ka fuutorde (kuu'uuje) fewndo fudɗagol, 2- e wuybagol, 3- e surbinaade, 4- e nyittitaade, 5- e ruttugol moomde hoore nde ¹, 6- e mashude noppi d'idi di, 7- e hesd'intin'de ndiyam e majji d'idi, 8- e rewnindirde hakkunde farillaaji d'in.

Oon mo yejjiti farilla ka tere makko, si o annditii d'un ko badii yo o huuwu (wadu) d'un e ko woni yeeso mum.

si tawii juutih, yo o huuwu oon farilla tan, o fillitoo d'uun ko o juuli ado o annditude. Si o accii sunna, yo o huuwo d'un, o fillitotaako juulde nde. Oon mo yejjiti waadere, yo o lootu nde kayre tan won'dude e anniye, si o juuliino ko adii d'un yo o fillito e waktu on. Mo annditi wuybagol, e surbinagol baawo o fudɗaade yeeso ngo, o ruttantaako diin d'idi haa o timmina salligi makko on.

(¹) Iwa ka hoyyudu arta ka tiinde.

Bure salligi: 1- wiide *bismillaahi Arrahmaani Arrahiimi*, 2- e gosagol (soccagol), 3- e beydugol ndiyam dow lootannde aranere ka yeeso e ka juude didi de, 4- e fodforde ka tiinde, 5- e rewnindir sunnaaji d'in, 6- e fand'in'de ndiyam ka tere, 7- e adorgol nyaamo dow nano.

No wad'dii nde o jartata hakkunde konli juude didi den, duum no yid'aa ka konli koyde. Ka salligi, no wad'dii nde o jaartata hakkunde waare nden, si ko newiinde (hojtunde), wonaa non si ko tekkunde (sukkunde).

Ka lootagol lootngal, jaartugol hakkunde waare nden no wad'dii, hay si waare nde laatike ko tekkunde (sukknde).

Keerol: bonnooji salligi

Bonnooji salligi ko: 1- taye d'en; 2- e sababuuji. Taye d'e: ko coofe (bawle), e cobe (doodi), e yaltin'de henndu, e majiyu, e wadyu.

Sababuuji d'in; ko: d'oyngol sattungol; e fad'deede; e sirwugol, d'uum ko sulugol; e feetere (kaadi); e luubnagol ¹; e memugol suddiid'o, si o faandike dakamme, maa si o tawii dakamme hara o faandanooki; e meemirgol ngoraagu makko ndeer newre junngo, maa meemira d'um ndeer kolli.

Kala sikkitiid'o e tayre haray sallingi fawike mo, si wonaa tawa ko sowosino (sikkitaare nde tiid'aani) haray alaa ko fawii mo.

So majiyu yaltii, no wad'dii e makko lootd'gol sawru ndu fof, o lootataa basi d'idi d'in. Majiyu ko ndiyam yaltojam feewndo tuuyo famdungo

(¹) uurnagol debbo.

sabu miijitagol maa ndaarugol wolla ko wonaa diin.

Keerol: mbo alaa salligi

Mbo salligaaki, dagantaako mo: juulde, e taaragol suudu Kaaba, e meemugol deftere Kur'aana teddunde nde, wonaa njaro mayre, o memirtaa nde juude wonaa sawru maa ko wa'i noon, si wonaa ko wayno juj'u (feccere) he Kur'aana o, hara ko janggoowo e mayre. Si o aldaa e salligi, wotaa o meemu alluwal Kur'aana teddunde, sinaa janggoowo heen, maa jangginoowo saatoowo ngal. Memugol suka Kur'aana wa'i kono mawdo, junuubu (bakkaat) o wonani ko oon weedudo mo. Oon mo juuli hara o salligaaki, tawa ko tewiido, haray oon ko keefero, en moolorii oon Alla.

Keerol: lootngal

Lootagol lootngal, hino wad'diuroo e piiji (gede) tati: Janaaba, e fiilordu, e besngu ¹.

Janaaba no wona e piiji (pecce) didi. adiinde nde ko yaltugol ndiyam maniyu sabu faale woowiraad'o e ndeer d'oyngol, maa e finogol sabu yiidugol gorko e debbo e ko wonaa d'uum. Didabere nde ko wirnagol hoore sunna (hoore njogoram) nder awra suddiido (debbo). Oon mo yi'i e d'oyngol makko himo yiidude e suddiido, hara maniyu yaltaani e makko, haray hay huunde fawaaki mo. Oon mo tawi mayinu yoordo e comcol makko, hara o anndaa honde d'um hebi mo, yo o lootol lootngal, o fillitoo ko o juuli gila d'oyngol sakkitorol ngol o daad'inoo.

⁽¹⁾ fiilordu woni yiiyam fiilayru, besngu woni yiiyam besngu.

Keerol: farillaaji lootagol

Farillaaji (bad'diidi) lootagol lootngal ko:

1- Enniyaaade tuma fud'dagol, 2- e yaawnagol, 3- yiggude satta, 4- e huubin'de banndu ndu.

Sunnaaji mum ko: 1- lootugol juude didi de haa e fuutorde, wano salligi, 2- wufbagol, 3- sorbina-gol, 4- nyittitaade, 5- lootgol godde noppi didi di, deen ko budde naatude ndeer hoore, si tawii ko ka kol nuwru (nofru) ndu, na wad'dii lootugol baawo e nder maggol.

Bure lootngal ko: fud'dorde lootgol sobe de, hik-koo doon ngoraagu ngu, maa awra on si ko deb-bo, he oon saa'a o anniyoo. O hikkina doon tere salligi laawol laawol, o hikkina doon ko bure toowde ka banndu makko, e tammitugol (3) loot-de hoore nde, e fud'dorde seŋgo nyaamo banndu ndu, e famdin'de ndiyam ka tere.

Oon mo yejjiti waadere maa teral (tergal) e lootngal makko, yo o hittin e lootugol d'oon, fewndo nde o annditi d'um, hay si wonii caggal lewru, o fillitoo kala ko o juulnoo ado d'uum. Si o leeltinii caggal annditugol makko, haray lootngal makko bonih. Si tawii yejjitgol ngol wonndoo ko e tere salligi d'um hawri himo lootan'gol salligi, d'uum yonaii mo.

Keerol: ko dagantaako jun'budo

Won'dudo e janaaba, dagantaako mo: naatugol juulirde, wonaa janngugol Kur'aana, si wonaa aaya gooto maa ko wa'i noon, ngam moolaade, e ko nanndi e mum. Mbo waawaa lootoraade ndiyam buubdam, dagantaako mo nde o renndata e suddiido makko, haa o heblora miran wolnirfo ndiyam, si wonaa hara hoyditi, ndeen haray huunde fawaaki mo.

Keerol: Taamagol .

Taamantoo juulde farilla maa naafila, ko seteejo (dannotoodo) hara naa e goopi ¹, e nawnudo. Ta akan'jo maa joodiido selludo na taamanoo farillaaji si o hulii yawtugol waktu on. Joodiido selludo taamantaako naafila, wonaa juulde jumaa, wonaa juulde furee, si wonaa furee (gooski) o tod'dike e makko.

Farillaaji taamagol ko: 1- anniyaade, 2- leydi laab-ndi, 3- mashude (moomde) yeeso ngo, 4- mashude juude didi den, haa e kuu'uuje, 5- fiyannde lesdi aranere,, 6- hittin'de (yaawnaade), 7- naatude waktu on, 8-jokkindirde taamagol ngol e juulde nde. Lesdi ndi na wona bulbuldi e birke e kaaye, galaasi maa jaawa, e loope, e ko wa'i noon.

(¹) ko wafata ned'fo taamoo, ko si o alaa ndiyam, maa tawa o huli hebeede nyawu maa beydagol mum.

Simon defaado dagotaako, wonaa gatal, maa leggal e huɗo, e ko wa'i noon. Nawnuɗo no newnaanaa taamagol e mahdi hayre, maa e birkeere, ɗum ko si o hebaani weedoowo mbo guɗɗum.

Sunnaaji taamagol, ko: 1- hesɗitin'gol lesndi ndi ka juude ɗen, 2- mashude ko woni hakkunde kuu'uuje ɗiɗi ɗe e cobbuli juude ɗiɗi ɗin (sogonnaaji), 3- rewndindirde.

Bure taamagol, ko: 1- wi'ude "bismillaahi", 2- e adorde nyaamo dow nano, 3- adorde ko feenyi e tere dow ko wirnii, 4- adorde ka arannde tergal j uɗngo dow ko sakkirii e maggal.

Firtooji taamaamuye, ko: Na wa'i no salligi, kono taamaannde wootere juuldetaake farillaaji ɗiɗi. kala mbo taamanii farilla, no daganii mo juulde naafila caggal mum, e memde kaamil Kur'aana, e waɗngagol suudu Kaaba, e jaɗngugol Kur'aana,

si tawii himo anniyii d̄um, kadi tawa na jokko-ndiri e juulde nde, hara waktu o yaltaani. Taamannde fii naafila no daganoo kala ko sifaa kon, si wonaa farilla. Kala mo juuliri geeye taamaamuya, o immanto juulde Saffa'i e Witri caggal juulde geeye nde, hara o neebinaani. Kala mo taamike fii janaaba ka o loototonoo, ko maa o anniyoo d̄um.

Keerol: Fiilordu (fiilayru)

Suddiibe (rewbe) e fiilagol ko be tato: Fuddotoodo, e woowtudo, e cowiido. Si ko fuddotoodo buri heewde e fiilordu mum ko balde sappo e jowi. Si ko woowtudo ko aada woowando mo on, si yiiyam dam duumike e makko haray yo o beydu balde tati, tawa yawtataa balde sappo e jowi.

Si ko sowiido, na waawi si o yawtii lebbi tati o fiiloo balde sappo e jowi, e ko wa'i noon, caggal lebbi seego'o ko balde noogaas, e ko wa'i noon. Si yiiyam dam tayondirii, yo o hawtindir balde mum den haa aada makko o timma.

Juulde dagotaako fiiliido, ko noon kadi hooka, e wanngagol suudu Kaaba, e meemugol deftere Kur'aana, e naatgol jumaa. Hino fawii mo o yoba koorka, o yobataa juulde, janngugol makko na dagii. Farju (njogoram) makko dagantaako moodi makko, ko noon kadi ko woni hakkunde wudu e koppi makko, haa o lootoo lootngal.

Keerol: yiiyam besngu

Yiiyam besgu hino wa'i no fiilordu, e ko dum hadata. Ko buri heewde e mum ko balde capande jeego'o. Si yiiyan dam tayii ado ndeen, hay si ko nyande o jibini, yo o lootoo lootngal, o juula,

si yiiyam d̄am fud̄ditike baawo balde sappo e jowi haray d̄imman d̄am ko fiilordu, si timmaani balde sappo e jowi yo o hawtindir e aranam d̄am d̄um laato timminird̄am yiiyam besngu.

Keerol: Waktuuji

Waktu subaado fii juulde fanaa (tisbaar) ko gila ka liiyagol naange haa e wattannde darnde ¹. Waktu subanaado alansara (takkusaan) ko gila ka wattannde darnde haa ka neteeri naange, waktu lorra majji d̄idi, ko haa mutal naange. Waktu subanaado Futuro ko beru ko juulde nde juulotoo baawo wadde sardiiji mayre. Waktu subanaado geeye ko gila mutugol mbod̄eeri naange haa ka tatabal jamma aranal, waktu lorra majji d̄idi ko haa peeral fajiri.

⁽¹⁾ d̄uum ko gila ristagol naange iwde e hoore haa mbeelu wona darnde juumum

Waktu ko subanaa subaka ko gila peeral fajiri haa ka mbodeeri naange toowndi, lorra mayre ko haa pudal naange.

Kala ko yawti d̄ii waktuuji, haray ko yobugol juulde. Kala mo neebini juulde haa waktu on yawti tawa junuubu (bakkaat) mawɗo fawike mo, si wonaa tawa o yejjitu maa o huyliino.

Naafila juuletaake baawo juulde subaka haa ka bamtagol naange, e caggal juulde alansara haa juulde futuro, e baawo feerugol fajiri sinaa tawa ko wirdagol wonan'de huyliinooɗo (ɗaaninooɗo), e feewndo toolagol (joodagol) almiido jumaa ka ganngunal (minbar), e caggal juulde jumaa haa oon tigi yalta e nden juulirde.

Keerol: Sardiiji juulde

Sardiiji juulde, ko: 1- laabal e tayre, 2- laabal sobe iwde e banndu e concu e nokku, 3- surrugol awra, 4- feewtugo kibla, 5- accude haala, 6- accude golle ko d'uudi. Awra gorko ko hakkunde wuddu makko haa ka koppi. Si ko suddiido (debbu) fow makko ko awra si wonaa yeeso makko e newe juude de. Juuldude tuuba tun no anyaa si wonaa tawa huunde no fawaa dow mum.

Oon mo sobinii comci mum o hebaani ndiyam ko o lootiri di, maa o alaa ko o wadtoo (bornoo) haa o loota diin sobudi, te o huli yaltude waktu on, yo o juuldu comci sobudi din, leeltin'de juulde nde ngam o alaa laabal dagotaako. Kala mbo wadi duum haray o woopii jooma mum.

Oon mo hebaani ko o surrira awra makko, yo o juulu ko holdo (bolo).

Oon mo woopi kibla on yo o fillo e waktu, kala fillagol e waktu d'uum ko bural. Kala ko fillantee juulde e waktu mum fillantaake juulnde nde waktu mum yawti.

Keerol: Farillaaji juulde

Fariilaaji juulde, ko: 1- anniyagol juulde tod'daande, 2- habbiraango harminirngo, 3- daranaade ngo, 4- jaɗngude faatiha, 5- daranaade d'um, 6- rukuu'u, 7- bamtagol e mum, 8- sujirde tiinde, 9-bamtagol e mum, 10-fotndirde, 11- deeyude, 12- rewnindirde hakkunde farillaaji di, 13- salminaango, 14- jood'anaade salminaango. Sardi anniya on ko: yo o jokkondir (yahdu) e habbiraango harminirngo.

Sunnaaji juulde, ko: 1- darnugol, 2- jaɗngude si-moore baawo faatiha, 3- daranaade d̄um, 4- suu-dugol jaɗngude nokku ka suudete, e fennyin'gol ka fennyintee, 5- jaɗtagol Alla no nana oon yet-toowo mo "*Sami Allaahu liman hamidahu*", 6- e kala habbiraango ko sunna, si wonaa arano ngo, 7- tayyaaji d̄idi d̄in, 8- jood'anagol d̄iin d̄idi, 9- adorgol faatiha dow simoore nden, 10- salmi-naango d̄idabo e tatabo fii wonbe baawo, 11- e fennyin'gol salmi-naango wad̄diingo ngo, 12-juulde e nulaado Alla, yo Alla juul e makko o hisna mo, 13- sujjirgol hinere e newe juude e koppi e seraaji kolli koyde, 14- wad̄de keerol (heedo), d̄um wonaa fii wonbe baawo, ko buri famd̄ude e keerol ko fotde tekkeendi tuɗngurdu (gaawal) e njuuteende sogonal, tawa no laabi tabiti, wonaa sowosinaydum (soklinatdum).

Bure juulde, ko: 1- toownude juude ka habbiraango harminirgo haa de fotondira e noppi di, 2- e wi'ude baawoobe be e juuloowo gooto "jooma amen ko aan min yettata", 3- wi'ude "aamiin" caggal faatiha, wonan'de juuloowo gooto e wonbe baawo, almaami o wi'ataa dum si wonaa ka janngugol suud'ango, 4- subhinaade ka rukuu, 5-du'agol ka sujjudde, 6- juutin'gol jannde juulde subaka e fanaa (tisbaar) no hikkii don, 7- rabbin'de jannde ka juulde alansara e futuro, 8- hakindin'de jannde fii geeye, simoore aranere nde laatoo adii-nde didabere nde, bura nde juutde kadi, 9-mbaadi anndaandi fii rukuu e sujjugol e joodagol e kunuut suud'aado baawo simoore ado rukuu'u on ka darnde d'immere juulde subaka, kunuut na sella baawo rukuu, 10- du'agol caggal tahiya d'immo tahiya d'immo o bura juutde arano on,

I I- salminirde nyaamo, I2-meemin'de (dillin'de) honndu sappordu ka tahiyagol.

Hino anyaa e juulde: yeccitagol, e ommmbude gite, e wiide "bismillaahi" e uujagol ka juulde farilla, d'ii d'idi no newnaa ka naafila, e darorgol goyngal gootal, si wonaa darnde makko juutih, e takkindirgol koyde, e wadgol tammaaru (mbuudu), e ko nanndi heen, ndeer hunduko makko, e kala ko soklinta mo ¹ ka jayba (poos) maa teggaare maa junngo wotte wolla ka baawo makko, e mii-jitagol piiji (gede) aduna, e kala ko hadata mo todfinagol (yankinagol) ka juulde.

Keerol neediiji juulde

Juulde na jogii ndaygu² mawngu jalbinoowu berde juuloobe, alaa heboobe dum sinnaa yankiniibe.

¹) kala ko wadata hakkille mum himmira ko wonaa juulde nde.

²) fooyre maa annoora.

Si a arii e juulde seertin labbinaa bernde maa nde e aduna e ko woni e mum, sokliraa jokkude jooma maa, oon mo juulataa e yeeso mum, fibaa won'de juulde ko todfinagol e yankinaare fii alla senaande woodanii mo, e daranagol mo e rukuu e sujjugol, e toownugol e mawninirgol mo kabbi-raali e subhin'gol e janthagol mo. Yo a reen juulde maa nde, sabu ko ndeen buri teddude e kala dewe Alla.

Hita accu seytaane fijira bernde maa nde soklina ma gaa juulde maa, haa momta bernde maa hadma dakamme annooraaaji juulde. Duumagol todfinaade ka juulde no fawima.

Haray ko ndee juulde hadata pankare e ko anynii sabu todfinago e mayre. Toro ballal Alla, sabu ko kaŋko woni wallinordo burdo moyyude.

Keerol: mbaadiiji juulde

Juulde wadfiinde na jogii mbaadiiji jeedi di jikkondirdi (dewondirdi) ende tottiree noon.

Heen nayi ko badfiidi, tati godfi ko yidaadi.

Diin wadfiidi ko: 1- adiindi ndin ko daragol ko aldaa e tuuginagol. 2- e daragol tuuginagol. 3- joodagol tanaa tuuginagol. 4- joodagol e tuuginagol. Rewndindirde hakkunde dii nayi ko ko wadfiidi. Si aaden no taakanaa (waawi) juulirde noone gadiido e dii doo, o juuliri noone goddo haray juulde makko nde bonih.

Tati yidaadi di ko: nde ronkudo juulirta e dii nooneji tati jantaadi: 1- beccal makko seŋgo nyaamo. 2- rewi heen ka seŋgo nano. 3- ka baawo, o waaloo o ajjoo. Si o luutii gootel e dii tati juulde makko bonataa.

Ngool tuuginagol bonnowol juulde hattando accude ngol, woni si ka o tuuginii do yanii tan himo yana, si wonii o yanataa e yan'de tuuginorgal ngal haray tuuginaade ko anyadum. Si tawii ko naafila hino daganii taaganaado¹ daragol yo o juulu dum hara himo toolii (joodii) himbo heba feccere barajji dariido. Na dagoo o fud'dora juulde nde joodago caggal duum o daroyoo, wolla o fud'dora nde daragol baawo duum o joodoyoo. si wonaa tawa o fud'dori juulde nde anniya daragol e mayre, duum na hada mo joodagol baawo duum.

Keerol: Yobgol juulde

No wad'dii aaden o yoba juuldeele wonde e daande makko, welsindagol dum dagotaako.

⁽¹⁾ hattando.

Kala mo juuli nyande kala balde jowi haray o wonaa welsindiido. o yoba juulde nde sifa no nde faatori mo noon. Si nden faatiinde hawrunoo ko juulde joodiido¹ jubdi mayre ko juulde joodiido . Si juulde faatiinde nden ko e yahdu (danngal) jobdi mayre ko juulde sete (danniido), foti feewndo yobutaa nde ko a hewtudo maa ko a seteejo. Rewindirde hakkunde juuldeele joodiido e hakkunde juuldeele seeda faatiide e feewndiide den ko ko wadfi si on tigi annditih.

Ko woni juuldeele seeda: ko waktuuji nayi maa ko hewtaa dum. Oon mo waktuuji nayi, maa ko hewtaani dum, fawii e makko, o juulay de ado o juulde waktu feewndiido o, hay si wonii waktu feewndiido o no yawtude. Yobgol juulde no dago e kala waktu, fotdo yobde juulde juulataa naafila, o rujjataa wolluha, wonaa naafila suumaye

(¹) mbo hodoyaaki (dannaaki) tabitdo. seteejo woni danniido.

Alaa ko dagantoo mo sinaa Safa'i e Witri e ruggol fajiri e juulde iidi d'idi de e juulde suddagol naage nyalawma, e juulde toragol ndiyam.

Fii been marbe yobeteede, no dagoo be juulda jamaa (dental) si yobeteedi mabbe no fotondiri. Oon mbo yejjiti limoore ko wad'fii mo e juulde yobeteede, yo o juul limoore ko nattinta mo sik-kitaade.

Dambogal fii Jejji.

Sujjan'gol ko aaden yejjiti e juulde ko sunna. Uytud'o ko sujudeeje d'idi ado o salmin'de baawo timmin'de tayyaaji d'idi din, o beyda tahiya baawo diin d'idi. Beydugol ngol ko sujudeeje d'idi baawo salminaango, o tahiyo caggal majje, o salmina salminaango wodngo. Kala mo uyti e juulde o beydi kadi, yo o sujju ado salminaango.

Oon mo yejjiti sujjugol ado salminaango haa o salmini, yo o sujju si tawii o annditii ko badii, si neebii maa o yaltii juulirde nde haray sujudeeje den bonih, ko noon kadi juulde nde bonih si wonii o yejjiti ko sunnaaji tati maa ko buri d'um, si yottaaki d'um juulde nde bonatah.

Kala mo sujudeere baawoyan'koore, yo o sujjunde hay si ko baawo hitaande o annditi. Oon mo uytii fariila e juulde sujjan'gol d'uum yonataa mo. Oon mbo usti bure sujjugol fawaaki mo. Sujuudu gadiido fawaaki haygooto sinaa accudo sunnaaji didi wolla ko buri d'um. Si ko sunna gooto suj-jantaake, si wonaa accude jan'de suud'gol maa fennyin'gol. Kala mo jan'ngi suudi ka haani fennyineede, yo o sujju ado o salmin'de. Oon mo fennyini ka o haani suudude, yoo sujju baawo salminaango. Kala mo wowli (haali) hara o yejjitu, yo o sujju baawo salminaango.

Oon mbo salmini ka darde d'idi hara o yejjit, yo o sujju caggal salminaango. Kala mo beydi e juulde darnde maa darde d'idi, yo osujju baawo salminaango. Oon mo beydi e juulde wano mayre, hara juulde nde bonih. Kala mbo sikkitii timmude juulde makko, yo o addu ko o sikkitii kon no uytii. Sikkud'o omo uyti, yo o timmin ko o sikki ko. Oon mo sikkitii e darnde maa sujudeere, yo o addu nde, o sujja baawo salminaango. Si o sikkitiima e salminaango, yo o salmin si tawii o annditii ka badii, o sujiantaa d'um, si wonii neebii hara juulde makko nde bonih.

Si ko sikkitotood'o¹, yo o ittu sikkitaare e bernde makko, o addataa d'um ko o sikkitii e mum, kono o sujat baawo salminaango, foti o sikkitii ko beydugol maa uytugol. oon mo fennyini kunuut sujjugol fawaaki mo, kono tewaade d'um no anyaa

⁽¹⁾ keewdo sikkitaade, sikki-sikkitoodo, waswisintoodo.

Kala mo beydi simoore ka darde d'idi sakkitorde, sujjugol fawaaki mbo. Oon mo nani innde nulaa-
 do Muhammadu no jante, *yo Alla juul e makko*
o hisna mo, hara himo e juulde, o juuli e nullado,
 haray huunde fawaaki mo, toni o yejjit maa o
 tewi, ko dariido maa ko joodiido. Oon mo jang-
 ngi cimooje d'idi maa ko buri dum nder darnde
 wootere, wolla yalti simoore o naatani simoore
 wonnde maa o ugginii ko adii timmin'de simoore
 nde, duum fof hay huunde fawaaki mo. Kala mo
 sappori jangu maa hoore makko ndeer juulde
 hay huunde fawaaki mo.

Mbo fillitii faatiha hara o yejjitu, yo o sujju baa-
 wo salminaango, si o tewi haray bonngol juulde
 nde feenyih. Oon mo annditi o jangaani simoo-
 re caggal faatiha baawo turanaade rukuu, o yilto-
 taako nde. Kala mo annditi (siwtori) jande suud-
 gol maa fennyin'gol ko adii turanaade rukuu,

yo o fillito jaŋde nde, si d'uum wonii ko e simoo-
re tan, yo o fillo nde, sujjugol fawaaki mo. Si wo
nii ko faatiha o yejjiti, o filloto faatiha on o sujja
baawo salminaango.

Si o fillitagol laawanike mo haa o wadi rukuu on,
si wonii ko fennyin'gol jaŋde o woppi, yo o sujju
ado salminaango, si wonii ko suudugol jaŋde o
woppi, yo o sujju baawo salminaango, foti d'um
wadi ko e faatiha o wolla e simoore nde tan. Oon
mo jali honkiti e juulde, haray juulde nde bonih,
foti o yejjitu maa o tewi. Alaa jaloowo e juulde si
wonaa welsindiido fijoowo. Goonɗindo si dara-
nike juulde, o selnay bernde makko kala huunde
ko wonaa fii Alla mbo senaande woodani, o sela
aduna e ko woni e mum, haa o tabitina bernde
makko e mawngu e teddungal Alla mo senaande
woodani, bernde makko fiya, fittaandu ndu hula
mawngu (jimme) Alla mo toowal mum timmi.

Ko ndee woni juulde huloobe Alla. Si o moosii e juulde alaa ko fawii mo, wullugol kulɗo Alla nder juulde ko yaafadum. Oon mo jentii (hedii) yeewtoowo hara ko seeda huunde fawaaki mo. Kala mo darii baawo darde d'idi ado joodanaade tahiy, si o annditi ado juude e koppi makko seertude e leydi, yo o yiiltano jonnde tahiya nde, sujude fawaaki mo. Si tawii o seertii e leydi haray yo o jokku, o yiiltotaako o sujja ado salminaango. Si o yiiltike baawo seertugol e leydi caggal nde o darii hara o yejjit maa o tewi, juulde makko nde no selli, kono o suujat baawo salminaango. Oon mo wutti nder juulde hara o yejjit, yo o sujju baawo salminaango, si o tewi hara juulde makko nde bonih. Kala mo iili (isli) ka juulde wota o soklir wiide *yettoore woodanii Alla*, wota o lititan oon t oraniido mo ko moyyi, o torantaako iyludo moyyere, si o yetti Alla e islude alaa ko fawii mo.

Kala mo ɲaabii sudunla (bebbili) e juulde, yo o ommbu hunduko makko, wota tuttu si wonaa e comci makko hara naa yaltinorgol harfeeje.

Kala mbo sikkitii tayre maa sobe no hebi mo, o miijiti seeda nder juulde nde o yananaa himo laabi, hara hay huunde fawaak mo. Oon mo yeyyitii e juulde hara o yejjitu huunde fawaaki mo, si o tewi d'uum na anyaa. Oon mo hujjii (runṭii) kibla yo o tayu juulde nde. Kala mo juuli comci hariir (soie) maa himo bornii kanje maa o wujji nder juulde, maa o laari ko harmi, oon bad'do d'um ko woopud'o juulde makko nde no selli.

Oon mo ukkiti nder jande juulde koŋngol ngol wonaa Kur'aana, yo o sujju baawo salminaango, si tawii ko Kur'aana hara sujjugol fawaaki mo, si wonaa haray o waylu haala ka, maa o bonnu maanaa o, ndeen o sujjay baawo salminaango. Oon mo soyyike e juulde sujjugol fawaaki mo.

Si d'oyngol makko sattii yo o fillito juulde nde e salligi o. Oon'gol nawnuɗo ko yaafadum. Ottu-gol fii lorra maa muuseendi ko yaafadum, si wonii ko faamin'gol ko anyadum kono bonnataa juulde nde. Si god'ɗo noddii juuloowo, o nootori mo "subhaana Alla" d'uum no anyaa kono juulde makko nde sellih.

Oon mbo darike (saggi) e janɗe juulde alaa faljit-ɗo mo, yo o accu oon aaya mbo saggi o jannga ko woni baawo makko, si d'um sattanii mo kadi, yo o waɗu rukuu, wota o ndaar e Kaamiilu won-ɗo e sooke (juude) makko, si wonaa tawa ko e faatiha o saggi, d'oon feere alaa ko maa o timminira faatiha o kaamiilu Kur'aana maa ko wonaa d'uum. Si o diwii heen aaya gooto, yo o sujju ado salminaango, si burii aaya gooto haray juulde makko nde bonih. Kala mo faljiti mbo wonaa almaami makko, haray juulde makko bonih.

Taa o faljitu almaami makko si wonaa almaami o fadike faljitegol, maa o bonnii maanaa. Kala mo miijo mum yiilii seeda e piiji(gaɗe) aduna, baraa-ji makko uyiima, juulde makko bonaani. Oon mo dunyi rewoowo yeeso makko maa o sujji seŋgo tiinde makko, maa o sujji e sowannde maa cowande meetelol mum d'idi, huunde fawaa-ki mo. Alaa ko fawii oon hebaado tuutre (tuutugol) maa bulye (wulkere) e juulde. Jijjiti wondo baawo ko almaami on roondotoo dum, si wonaa uytude farilla. Si wondo baawo yejjitii, maa o soyyike, maa o biyike (bittii) ka rukuu hara naa ka darnde aranere, oo d'o si tanyinike hewtagol almaami o ado bambaade makko e sujudeere dimmere, yo o wadu rukuu on o hewtitoo almaami o, si o tanyinaaki hewtitaade mo yo o accu don rukuu o, o jokka almaami makko o, o yobita darnde tolno mayre caggal nde almaami o salmini.

Si o yejjitii sujudeere maa o biyaama maa o soyyii, haa almaami on daranii darnde wonnde, yo o sujju si o tanyinike hewtaade almaami o ado o fibude rukuu, si wonaa duum yo o accu d'on o jokka almaami on, oon tuma o yoba darnde wonnde kadi, kala nde o yobi darnde sujju fawaaki mo, si wonaa tawa o sikkiti e rukuu maa e sujudeere.

Kala mo biidaane (mboddi) ari e mum maa yahre o wari d'um, huunde fawaaki mo, si wonaa huuwugol d'um juuti, maa o hujjii¹ kibla on, so wa'ii noon yo o tayu juulde nde. Oon mo sikkiti o woni ko e witri wolla ko e d'immere Saf'i, yo o wadu ndeen darnde d'immere Saf'i, o sujja kadi baawo salminaango, o fawa heen Witri.

(¹) o hujjii: o ruqtii kibla o.

Oon mo yejjiti wowli hakkunde Safi e witri, alaa ko fawii mo, si wonii o tewi duum ko anyadum huunde fawaaki mo.

Dadaafo e juulde, si o hebidii e almaami o ko hewtaani darnde, o sujjiditaa e makko, wonaa sujuudu ado maa baawo, si o sujjidii e makko juulde mum nde bonih. Si o hebidii darnde timmunde, maa ko buri duum, o sujjiday e almaami o sujudeere ado salminaango, o leelina sujudeere baawoore haa o timmina juulde makko nde o sujja caggal salminaango mum, si o sujjidii e almaami hara o tewi, hara juulde makko nde bonih, si tawi o yejjitu, yo o sammu baawo salminaango.

Si dadaafo juulde yejjitii caggal nde almaami o salmini, hara o wa'i kono juuloowo goot. Si tawii no wad'dii dadaafo sujudeere baawo won'dude e almaami e sujudeere ado sabu bonnere mum baawo almaami, hara sammu ado yonii mbo.

Oon mo yejjiti rukuu, o annditi d̄um e ndeer sujuudu, yo rutto o daroo, na yid̄aa o fillitoo huunde e jan̄de, ndeen o ugginoo (rukya), o sujjay kadi baawo salminaango. Kala mo yejjiti sujudeere wootere, o annditi nde baawo daragol makko yo o yiilto o jood̄oo o sujja nde, si wonaa tawa o jood̄inoke ado o daraade, ndeen o fillittaako jonnde nden. Kala mo yejjiti sujudeeje didi, yo o suuyu o sujja o jood̄otaako, e denndaangal d̄iin sifaadi o sujjay baawo salminaango.

Kala mo annditi sujudeere caggal bamtugo hoore e darnde hikkiinde d̄on, yo o jokku juulde mum o yiiltotako, o hawka (werloo) darnde ka o yejjiti sujudeere nde, o beyda darnde lomto mayre o jokka, o sujja ado salminaango, hay si d̄um wonii ko e arane didi d̄e, o annditi caggal o naatii e tabere, maa ko baawo salminaango ngo,

hay si d̄um wonaa e arane d̄idi d̄e, maa d̄um woni e d̄een d̄idi o annditi ado o naatde e tatabere nde, sabu simoore nde e jonnde nde yawtatah (faatotaako).

Oon mo salmini tawa himo sikkitii timmugol juulde makko, juulde nde bonih. Gejji e juulde yobugol wa'i ko no gejji e juulde waktu. Gejji e juulde naafile wa'i wa gejji e juulde farilla, si wonaa e jeego'o: faatiha, e simoore, e jaŋde suud'aande, e jaŋde fennyinaande, e beydude darnde, e yejjitugol yoga e dosde juulde si juutih.

Kala mo yejjiti faatiha ndeer naafile, o annditi baawo rukuu, yo o jokku o sujja caggal salminaaŋgo, si wonaa ka juulde farilla, ndeen yo o hawku darnde nde, o beyda wonnde o jokka, sujudeere makko nde laatoo wano min sifornoo wonan'de accudo sujuudu.

Oon mo yejjiti simoore maa fennyin'gol maa suudugol e naafila, o annditi baawo rukuu, yo o jokku sujuudu fawaaki mo, d̄um na seeri e juulde farilla. Kala mo daranii tammere (tatbere) naafila si o annditii ado o naatan'de rukuu, yo o yiilto o sujja baawo salminaango, si o naatii tatabere yo o jokku o beyda nayabere, o sujja ado salminaango, d̄uum na seeri e farilla, si ko farilla kala nde o annditi o ruttoto, o sujjoya baawo salminaango.

Kala mo yejjiti sobbundu (jookdu) e naafila, wano rukuu wolla sujudeere, o annditaani haa o salmini, woni haa juuti, fud̄ditagol fawaaki mo, d̄um na seerti e farilla, si farilla o filloto d̄um pooma (haa abada).

Oon mo tayi naafila hara o tewi, wolla o acci heen darnde maa sujudeere e tewaare, o filloto d̄um abadan.

Oon mo maatini (otti) e juulde makko huunde fawaaki mo, si wonaa o wowlori harfeere.

Si almaami yejjitii oyti, maa o beydi, yo wonbe baawo be subbinan mo. Si almaami maa immike caggal darde d'idi, a wi'an mo "*subhaanallaa*" si o seertii e lesdi jokku mo. Si almaami joodike e darnde aranere wolla e tatabere, haray yo a immo darodaa wota a joododo e mum. Si o sujjii wooteere o acci d'immere nde wi'an mo "*subhaanallaa*" taa a darodo e makko, si wonaa tawa a hulu o wada rukuu makko o, d'oon a jokkay mo taa joododo e makko baawo duum, naa ka d'immere wonaa kadi ka nayabere, si almami o salminii, yo a beydu darnde wonde lomtoo nden darnde nde hawku-d'aa mahodaa, a sujjan ado salminaango.

Si wonii ko on dental (jamaa'a) buri moyyan'de on ko yo on ngardin gooto timmina juulde nde.

Si almaami beydii sujudeere tatabere, wi'an mo "*subhaanallaa*" taa sujjudu e makko. Si almaami daraniima darnde jowabere, kala laabaado (hoolii-do) maa sikkitiido wad'agol dum, yo on tigi jok ku almaami o, si ko laabaado won'de ndeen darnde ko beydaande yo o joodo. Si arano o joodike maa si didabo o darike haray juulde makko bonih.

Si almaami o salminii ado timmugol juulde nde yo wonbe baawo makko subhinan mo, si o goon-dinii mo yo o timmin juulde makko, o sujja baawo salminaango. Si almaami o sikkitike subhin'de nde, yo o lanndo nuundube dido, no daganii be wowlugol heen. Si o laabaama (fellitii) timmugol juulde nde, yo o wadu ko o laabaa kon, o acca nuundube dido be, si wonaa tawa yimbe no duudi baawo makko, nden yo o accu pellital makko o jokka ko dental ngal (jamaa) wi'i kon.

Timmini firgol ndee deftere "Al-Akdarii" ko:
Al-Hajjii Muhammad Siree Jallo, Jige Manasigi,
Heereko Leelumaa, Labe, Gine.

Bamako, nyande 28 Feeburye 200I

Winnditii nde e dee alkule ko :

Abdu BAH, Keer, Ejipte, 2008

Haatumer tiitoode

Tiitoonde	hello
Koŋngol Winndufo	I-II
Ko wadfi juuldo	I-5
Keerol fii laabal	6
Keerol lootde sobe	6-8
Keerol farillaaji salligi	7-9
Keerol bonnooji salligi	10-11
Keerol mbo alaa salligi	11
Keerol lootngal	12
Keerol farillaaji lootngal	13-14
Keerol ko dagantaako jun'bud'o	14
Keerol taamagol	15-17
Keerol fiilordu	17-18
Keerol yiiyam beyngu	18-19
Keerol waktuuji	19-20
Keerol sardiiji juulde	21-22
Keerol farillaji juulde	22-25

Tiitoonde	hello
Keerol neediiji juulde	25-26
Keerol mbaadiiji juulde	27-28
Keerol yobgol juulde	28-30
Damugal fii jeji	30-45
Haatumer tiitoode	47-40